

Mátyás király Moldvában

Mi magyarok ebben az esztendőben nagy királyunk, a Hunyadinak született *Corvin Mátyás* királlyá választásának 550. évfordulójára emlékezünk. Az esemény jelentőségét talán Dümmerth Dezső fogalmazta meg legmarkánsabban „A két Hunyadi” című munkájában: „...*fejlődés az – írja –, ami itt megindult, a reneszánsz stílusváltás kora, amely Itália kis városállamaiban, polgárius környezetben kelve életre, most hirtelen egy feudális monarchiában és Közép-Európában ad első példát arra, hogy a humanizmus, a szellem értékei egyenrangú módon jelennek meg az egyoldalúan lovagi-katonai magatartású emberek között.*” Ebből megérthetjük, miért a reneszánsz volt az utolsó nagy történeti – sőt világnézeti – kor, amit a magyarság még ereje teljében, egyenjogúan és egyenrangúan tudott befogadni, magáévá, vagyis magyarrá tenni. Azért, mert Mátyás volt a Középkori Magyar Birodalom utolsó nagy, szuverén uralkodója, akiben a magyar mentalitás, a magyar virtus, a magyar tehetség úgy tudott megnyilvánulni, hogy az utóbb nem bizonyult rövid fellobbanásnak, gyorsan elhamvadó rözsetűznek, hanem biztos alapokra emelt, 32 esztendeig épülő és fennálló politikai erődítménynek bizonyult. Mátyás után melyik jelentős magyar államférfinak adatott meg, hogy egy emberöltőn át uralkodhasson, s utóbb még ez is milyen kevésnek bizonyult! De ha belegondolunk, hogy a mindössze 47 esztendőt élt Mátyás és apja a 49 esztendőt kapott Hunyadi János, milyen külső és belső ellenségeskedés és értetlenség mellett valószínűleg megvilágoszó látást, vagy szenvedte el megalázó, árusításokkal és hátbatámadásokkal súlyosbított vereségeit; s ha elgondoljuk, hogy Mátyásnak mennyi bogáncsként ráakaszkozó nyűgöt kellett magáról folyamatosan letépni, hogy erejét időnként a fő ellenség, a Magyarországot s egész Európát fenyegető török ellen fordíthassa, akkor érzékelhetjük igazi teljességükben ezeket az erőfeszítéseket.

Az évforduló alkalmából sok ismert és kevésbé ismert emléket és adatot hallunk a nagy reneszánsz uralkodó koráról és életéről. Hiszen tudjuk, hogy Mátyás raboskodott és győzedelmeskedett Prágában, diadalmaskodott a Balkánon és – mint Himnuszunk írja – „nyögte Mátyás bús hadát Bécsnek büszke vára”; hagyományaink számontartják, hogyan leckéztette meg a kegyetlen bíró Kolozsváron, vagy ejtette rabul „szép szem sugaránál” a Vértes rejtekében Szép Ilonkát, és hogyan kapáltatta meg a gögös urakat Gömörben. Keveset, vagy talán semmit sem tudunk azonban arról, hogy Mátyás király járt volna az egykori Etelközben, a keleti Kárpátok és a Dnyeszter közé eső tartományban, vagyis Moldovában.

Pedig járt, képletesen és valóságosan is, testileg és szellemileg is, és él ezeknek a látogatásoknak az emléke a kotnári szőlőhegyen, a klézsei népballadában, és a moldvabányai várromok között. Ezeknek felidézésével emlékezünk a nagy magyar uralkodó trónralépésének évfordulójára.

„A kotnári hegyekend...”

Lakatos Demeter, a szabófalvi csángó költő verseiben többször is megénekelte kotnári borok kiválóságát:

*Itt teremnek a jó borok
A kotnári hegyekend...¹*

Avagy:

*Itt a híres szőlűkertek
Kotnáriba,
Nincsen párja a borának
Országba...²*

De talán még Lakatos Demeter sem ismerte azt a hagyományt, hogy a híres kotnári bort adó szőlők vesszei annak idején Mátyás király ajándékként kerültek Moldovába. Pedig hát így van!

Kotnárt (románul Cotnari) a XV. század elején, valószínűleg német (szász) husziták létesítették. Jelentős település volt, a moldvai vajdák őrnökeiket előszeretettel választották a kotnáriak közül, mert az itteni iskolákban a latin, a német és a magyar nyelvet is tanították. A település lakosai a XVII. században tértek katolikus hitre, de ez jó ideig csak formális dolog volt, mert a misszionárius jelentések szerint a kotnáriak még sokáig „lutheránus módon éltek, papjaik Magyarországról jöttek és házások voltak.”³

¹ Lakatos Demeter: Csángú országba I. Bp. 2003. 31. old.

² Uo. 42. old.

³ Halász Péter: A protestáns vallások szerepe a moldvai magyarok életében. Ráday gyűjtemény Évkönyve IX. Bp. 165–178. old.

Ezekből a jelentésekből azonban egyebeket is megtudunk. 1643-ben Kotnár Szűz Mária mennybemenetelének emlékére szentelt temploma kőből épült, de a városon kívül, a szőlők között még van egy *Szent Orbánnak* a szőlősök oltalmazójának tiszteletére szentelt templomuk és ugyancsak a szőlősökben egy *Szent Lénárdnak* szentelt kőtemplom is.⁴ További jelentésekből megtudjuk, hogy „Kotnár plébániája az összes többinél gazdagabb, mert igen sok és bőséges szőlői vannak, s ebből a papot bőséggel élelmezni lehet”.⁵ Hasonló értelemben tudósít a településről Auner Károly is: „A csinos és boráról híres Kontnár falut a XVI. szd. végén kizárólag magyarok és németek lakták.”⁶ Nem meglepő tehát, hogy a kotnári szőlőhegyek között magyar nevek is voltak: *Laslo, Szamar, Kevély*.⁷ A kotnári magyar szőlőművesekről az utolsó híradás 1957-ből való: Gunda Béla szerint néhány hetven éven felüli öreg nő és férfi törve még beszélt magyarul sziszegő tájszólásban, szerintük a régi kádármesterek magyarok voltak.⁸

Mindezek ismeretében méltányolni tudjuk Marcus Bandinus, a nehéz életű moldvai püspök leírását, aki híres „*Codex Bandinus*”-ában *Kuthnáról* is megemlékezik. Az Úrnak 1646. évében, december 13-án érkezett a „két hegy között, eldugott völgyben” lévő városba. „*Amint mondják – írja – nevét a moldvai szőlők első ültetőjétől kapta. Régente ugyanis e tartomány Magyarország királyának adói fizetett. Történt egy időben, hogy e tartomány vajdája Budára utazott a királyhoz, ahol a kiváló magyar borokat megízelve, fájjalta, hogy az ő egyébként nagyon termékeny tartományában bor nem terem.*” (Más forrásokból tudjuk, hogy „a tartomány vajdája” nem volt más, mint Ștefan cel Mare, akit a moldvai csángó egyszerűen csak *Nagy Estálynak* hívnak, s Budán Mátyás király udvarában vendégeskedett.) „*Azért a királytól egy embert kért, aki a szőlőültetést kiválóan értette. Meg is kapta egy Gutnar nevű német személyében, aki a vajda meghagyására bejárta az egész tartományt, melyben szőlőültetésre eléggé alkalmas hegyeket és dombokat talált. De mindeniknek elébe helyezte ezt a helyet, azzal a kifogással azonban, hogy városalapításra alkalmatlan a hely, mert sem patak, sem folyó közelben nem folyik. Erre nem tekintve, a jó bor reményében szőlővesszőket ültettek, kunyhókat építettek, és a hely megtalálójáról Gutnarnak nevezték el – ami azt jelenti: jó bolond, vagy amint némelyek magyarazzák: Gut nor= jó szél. Azután a g-t k-vá változtatva közönségesen Kutnar vagy Kothnarnak írták, és a kisszerű kunyhóból híres város fejlődött ki, ahol a szőlőre való tekintetből nemcsak a fejedelem, hanem Moldva összes előkelői, sőt a szomszéd Lengyelországból is sokak szőlős házakat vettek és szőlőt művelnek.*”⁹

Gutnar vincellérmester jól kiválasztotta a helyet, ahol a Mátyástól Moldvába küldött, s azóta Himnuszunkban is megénekelt „*Tokaj szőlővesszei*”-t elültette. De vajon hányan ismerik ma Moldvában a kotnári szőlővesszők eredetének történetét, vagy akár csak meséjét? Vajon hányan emelik poharukat, és kiáltják egy-egy korty jó kotnári bor elfogyasztásakor, hogy: *éljen Mátyás király!*

Ifjú Mátyás király Klézsén

A magyar balladakincs hatalmas tárházában vagy egy, amit sehonnan nem ismer a folklórkutatás, csakis a Szeret mentén fekvő Klézse faluból. Itt, a tragikus életű Petrás Incze János plébános úr parókiajának tövében azonban már sokan rátaláltak erre a Mátyás királyról szóló énekre. Közölte a XIX. szd. elején az akkori forrófalvi kántor, Róka Márton nyomán Rubinyi Mózes¹⁰, gyűjtötte és közzétette Faragó József és Jagamas János¹¹, Kallós Zoltán¹², majd Pozsony Ferenc.¹³ A legteljesebb változatot a klézsei Miklós Gyurkáné Szálya Rózsa 1956-ban énekelte Kallós Zoltánnak:¹⁴

⁴ *Benda Kálmán*: Moldvai csángó-magyar okmánytár. Bp. 2003. 237–241. oлд.

⁵ Ugyanott 469. oлд.

⁶ *Auner Károly*: A romániai magyar telepek történeti vázlata. Temesvár 1908. 20. oлд.

⁷ *Kiss Lajos*: Magyar helynevek a Keleti-Kárpáton túl. Magyar Nyelvőr. Bp. 1987. 222. oлд.

⁸ *Gunda Béla*: A moldvai magyarok eredete. Magyar Nyelv. Bp. 1988. 1. 14.

⁹ *BANDINUS*. Bibliotheca Moldaviensis. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2004. 104–106. oлд.

¹⁰ *Rubinyi Mózes*: Újabb adalékok a csángók nyelvjárásához. Magyar Nyelvőr 1902. 206. oлд.; *Domokos Pál Péter – Rajeczky Benjámín*: Csángó népzene I Bp. 1956. 104. oлд.

¹¹ *Faragó József – Jagamas János – Szegő Júlia*: Moldvai csángó népdalok és népballadák. Bukarest 1954. 134. oлд.

¹² *Kallós Zoltán*: Ismeretlen balladák Moldvából. Néprajzi Közlemények 1958. 1-2. 52-53. oлд.

¹³ *Pozsony Ferenc*: Szeret vize martján. Kolozsvár 1994. 68-69. oлд.

¹⁴ *Kallós Zoltán*: Balladák könyve. Élő népballadák Szabó T. Attila gondozásában. Bukarest 1970. 350. oлд.

Éjfű Mátyás kérés olyan álmot látott,
Évegablak alatt nagy hosszú almafa,
Nagy hosszú almának tizenkét szép ága,
Háromszáz levelén hatvanhat virágja.
Ifjú Mátyás király fennszóval kiáltá:
„Ha ezt fél nem fejted, neked fejed veszem.”
Ő es elfordula, sírdogálni foga.
„Mét sírc, mét keseregsz, lelkem, édes lányom?”

„Hogyne keseregnél, hogyne sírjak, hogyne!
Ifjú Mátyás király ulyan álmot látott:
Ivegablak alatt nagy hosszú almafa,
Nagy hosszú almának tizenkét szép ága,
Háromszáz levelén hatvanhat virágja,
Ha ezt meg nem fejtem, fejemet leveszi.
„Ne sírj, ne keseregj, lelkem édes lányom,
Lelkem édes lányom, menj el, mond meg neki:

Nagy hosszú almafa nagy hosszú esztendő,
Tizenkét szép ága tizenkét szép hónap,
Háromszáz levele háromszáz mies nap,
Hatvanhat virágja hatvanhat vasárnap.”

Aztán a király azt kívánja a lánytól, hogy szöjön neki „három kenderfejből egy kendező-kendőt, egy sátorborítót, egy ebédelő ruhát!” De a lány apja tanácsára azt mondja a királynak, hogy „csánnyon ő neked két hollyagforgácsból esztevátát s vetőt.” S „ifjú Mátyás király nem lőn mit feleljen”, ezért „fennszóval kiáltá”:

„Nem kell nekem, nem kell, e kendező-kendő,
E kendező-kendő, sem sátorborító,
Sem ebédelő ruha, csak kellesz te nekem.”

Vargyas Lajos szerint középkori eredetű balladáról van szó, amit csak Klézséről ismerünk,¹⁵ más-honnan nem került elő. Kriza Ildikó részletesen foglalkozik a talányfejtő lány balladájával,¹⁶ angol talányfejtő balladákából idéz párhuzamokat, és hasonló magyar mesetípusokra is utal (Okos lány, Cinkotai kántor), és azt gondolja, hogy a ballada „a középkori európai talányfejtő balladának távoli rokona”.¹⁷ Minket azonban most elsősorban Mátyás király érdekel most: hogyan került éppen Moldvában a talányfejtő lány balladájába, és miért kizárólag Klézséről került elő ez a ballada?

Természetesen elképzelhető, hogy Mátyás csak „vendégségben jár” ebben a balladában, tehát a nevet kölcsönözték a ballada formálói, akik egy korábbi, ismert ballada szövegébe vagy dallamába szövték, tolták az ifjú Mátyás király történetét, vagy „hozták össze” a talányfejtő lányt – ezúttal – Mátyás királlyal. Ez a kérdés, nevezetesen hogy miként került Mátyás a talányfejtő lánnyal Moldvába, s ott is éppen Klézsére, már másokat is foglalkoztatott, nevezetesen a Balladák könyve első szerkesztőjét, Szabó T. Attilát. Az első kiadás jegyzetei között írja: „Feltűnő volna, hogy éppen a moldvai csángóság körében maradt fenn egy ilyen, Mátyás király személyéhez fűződő történetet magába foglaló ballada, ha nem tudnók, hogy a folklórdarab eddig ismert változatainak lejegyzési helye, Klézsre, hihetőleg a XVI-II. század végétől Moldvába irányuló székely átvándorlók egyik legjelentősebb településhelye.”¹⁸

Mátyás és a talányfejtő lány mesealakja tehát Erdélyből kerülhetett századokkal ezelőtt Moldvába, s éppen Klézsén hullhatott rá a balladák fájának az a gyantacseppje, ami megőrizte számunkra, Szályka Rózsa és Hodorog Luca hagyományos balladatudásának borostyánkővébe zárva.

„Ragyogó katonai pályafutásának legválságosabb ütközete”

Az 1241–42. évi, Magyarországot is alapjaiban megrendítő tatárjárás elsőpörte keleti szomszédunkat, a kereszténnyé válás útján éppen csak megindult Kunországot, földülta és lerombolta az 1220-as években alapított milkói püspökséget, s több mint egy évszázadon át a Krími kánság része volt a magyarság egykori, etelközi szállásterülete. Csak I. (Nagy) Lajos uralkodásakor jött el az ideje, hogy Magyarország ismét kiterjessze uralmát Moldvára. 1345-ben küldte a király Lackfi Andrást, a székelyek ispánját Moldva főlszabadítására. Arany János balladájából ismerhetjük az események költői feldolgozását, amikor is

Monda Lajos a nagy király:
Eredj szolgám, Laczfi Endre,
Küldj parancsot, mint a villám,
Köss nehéz szablyát övedre:

¹⁵ Vargyas Lajos: A magyar népballada és Európa II. Bp. 1976. 528–529. old.

¹⁶ Kriza Ildikó: Egy moldvai balladáról. Néprajzi Látóhatár 1994. 1-2. 245–252. old.

¹⁷ Ugyanott 251. old.

¹⁸ Szabó T.: In.: Kallós i.m. 1970. 635. old.

*A tatártól nagy veszélyben
Forog Moldva, ez a véghely:
A tatárra veled menjen
Tizezernyi lófő székelj!*

A többi tudjuk. A „tizezernyi lófő székelj” kevésnek bizonyult. „három teljes álló napig vívott a pogányal Laczfí, ... mert a tatár – több mint polyva.” De amikor már minden veszni látszik, akkor megjelenik a csatamezőn a váradi sírjából kikelt Szent László király, hogy – mint egykor – megsegítse a pogány ellen küzdő népet. „Hallja körme csattogását a vad székelj és a csángó” és „fölharsog a kiáltás: *Uram Isten és Szent László.*” A pogányság pedig, Szent László megjelenésére, s a feje fölött lebegő Boldogságos Szűz látomására „lerogad a félelemtől”. Így volt-e vagy sem, ki tudná megmondani? Két dolog azonban biztos: Arany János tudta – hogyné tudta volna, mikor már Csokonai is megírta –, hogy Moldva magyarsága csángó, a másik pedig, hogy a tatárok kiverésével helyreállt Moldva fölött a Magyar Királyság hűbérsége, ami az Árpádok idején nem volt kérdéses, az Anjou-házból való I. Lajosnak azonban a tatárok kiverése után a moldvai vajdát több hadjáratban kellett erről meggyőznie. Ez a hűbéres fennhatóság természetesen kétfelé szolgált: a moldvai fejedelem egyrészt a magyar király adófizetője volt, másrészt a magyar királynak veszedelem esetén védelmet kellett nyújtania hűbérsének. A magyar királyok a hűbéri viszonyból faladó mindkét kötelezettségüknek tőlük telhetően igyekeztek eleget tenni.

A XV. században Magyarország keleti határán Hunyadi János szervezte a török elleni védelmet. Hunyadi János erdélyi vajda és szörényi bán, ragyogó katonai erényekkel rendelkezett, a török elleni harcokban diadalt diadalra halmozott. Ennek köszönhette, hogy a „bizonytalan” és „alacsony” származása ellenére önerejéből kormányzóságig vitte, addig csak „oláh fattyú” volt az ország idegenszívú urai szemében. Hadisikereit gyors vagyoni gyarapodás követte, s ekkor kezdték sutogni, hogy nem is Vajk vlah kenéz, hanem Zsigmond király természetes gyermeke, hiszen Vajknak volt egy másik, János nevű fia.

Luxemburgi Zsigmond által a tatárok ellen kiépített magyar védelmi vonal előretolt bástyái a Dnyeszterig terjedtek, s a XV. szd. közepén, a fenyegető török előretöréssel szemben Hunyadi János megerősítette és magyar helyőrséggel látta el Akkermannt vagyis Dnyeszterfehérvárt, Kiliát és Brailát.¹⁹ Kormányzósága idején, majd az 1450-es években különös gondot fordított erre a területre. 1450. július 5-én a havasalföldi vajda hűségesküjébe belevette, hogy Kilia várőrségének csak ő, Hunyadi adhat parancsot. 1453-ban, mint országos főkapitány sorozatosan fegyvereket küldött Kilia várába, s föltehetően máshová is. Brassó városának kellett – országos adója terhére – a fegyvereket előteremteni és a vajda udvarába Tergovistére eljuttatnia, ahonnan aztán továbbították.²⁰

Hunyadi János nem véletlenül erősítette a török felé a határokat! II. Murád szultán már 1442-ben elhatározta Moldva és Havasalföld elfoglalását, s Erdély meghódítását. Hunyadi előbb vereséget szenvedett, de aztán győzött a hatalmas török túlerővel szemben. A két oláh vajda azonnal elpártolt a töröktől és sietve hódolt a vajdaságok régi urának, a magyar királynak. Így a következő évi támadást Hunyadi már a Havasalföldön kivédte. A szerencsétlen várnai csatavesztés után aztán a vajdák ismét Hunyadi ellen fordultak, akárcsak Brankovics szerb despota, kinek országát Hunyadi korábban felszabadította, most pedig elárulta tervét a töröknek s ezzel okozója lett a rigómezei vereségnek.²¹

Száztíz esztendővel Moldva tatár uralom alóli felszabadítása után a tartomány vajdája Petru Aron, aki korábban meggyilkolta II. Bogdant, elűzte fiát, Stefant, ki Havasalföldre menekült. 1455-ben Aron megújította kapcsolatát a magyar királlyal, s a szokásos évi „ajándék” helyett rendes évi adófizető lett. 1457 áprilisában Stefan (a későbbi „Nagy”) Vlad Ţepeş havasalföldi vajda támogatásával betört Moldvába, Petru Lengyelországba menekül, Stefan pedig elfoglalja fejedelmi széket.²² Akárcsak Mátyás a magyar trónt, 1458 januárjában. A két ifjú uralkodó – István tíz évvel volt idősebb Mátyásnál – akár baráti kapcsolatban is lehetett volna egymással, ha jobban felismerték volna közös érdekeiket, a török veszedelem elhárításának fontosságát.

István, uralkodásának első éveiben Magyarországhoz is közeledni próbált, a törökkel is jó viszonyt ápolt, a lengyelekkel békét kötött, hogy elfoghassa apja gyilkosát, fejedelemségének riválisát, Petrut.

¹⁹ Benda i.m. 2003. 20. old.

²⁰ Benda Kálmán: Csöbörösök Egy tatárországi magyar falu története a XVI-XVIII. században. Századok. Bp. 1985. 902-903. old.

²¹ Dümmerth Dezső: A két Hunyadi. Bp. 1985. 57. old.

²² Elekes Lajos: Nagy István moldvai vajda politikája és Mátyás király. Bp. 1937. 23. old.

Az üldözött Erdélybe húzódott, István 1461 júniusában Székelyföldet dűlja a határ közelében, s valóssággal vadászik Petrura. Mátyás erre udvarába „kérte” Petrut, ami tulajdonképpen jóindulatú gesztus volt István felé, mert annak így nem kell tartania a Moldva határán ólálkodó riválisától. Erdélyben egyébként ekkoriban vajdasági vajdajelöltek egész gyűjteménye élt. Mátyás befogadta őket, de a trónköveteléseket magánügyüknek tekintette.²³

Közben azonban neki is meggyűlt a baja a belső elégedetlenkedőkkel. Türelmetlen és sokszor erőszakos belpolitikája miatt magyarok és idegenek közül sokan Mátyás ellen fordultak. Erdélyben az eltávolított Szapolyai Imre a maga oldalára téríti Elderbach Bertholdot és Szentgyörgyi János grófot is, s az utóbbinak azt ígéri, hogy ő lesz „Erdély királya”. A kitörőben lévő felkelésnek Erdély volt a fő központja, de a Szepességben és a Délvidéken is mozgolódtak a Mátyással elégedetlenkedő urak. Mátyás azonban gyorsan és habozás nélkül cselekszik: 1467 őszén hadai élén megjelenik szűkebb pátriájában, éppen szülővárosa, Kolozsvár közelében, ahol gróf Szentgyörgyi János mintegy ötvenezer emberrel gyülekezik. Hirtelen támadással szétveri a gyűlevész sereget, a párttű főúr azonnal lemond a további ellenállásról, a királyhoz siet bocsánatát, amit meg is kap. Tisztségét azonban nem kapja vissza, a király a lázadók közül többeket nemcsak száműz, némelyeket kegyetlen ki is végeztet. Számos erdélyi nemes megfoszt birtokaitól, hogy azokkal híveit jutalmazza, s még azzal is megalázza őket, hogy az erdélyi nemesek fejenkénti váltságdíjösszegét, ami eddig 200 forint volt, 66 forintra szállítja le. De már ugyanez év őszén Kolozs megye összes nemesének megkegyelmez. Talán azért volt ez a szigorúság, mert éppen szülővárosából érte az orvtámadás, s emiatt lehetett a gyors kegyelem is.

Közben azonban kiderült, hogy a lázadás nem is volt egészen „belügyi”, az erdélyi felkelésben István moldvai vajda keze is benne volt. Jól mutatja Mátyás e fölötti haragját, hogy szinte azonnal, hadviselésre a legröszszabb időszakban, még 1467. november végén elindult a gyimesi és az ojtózi szoroson át a moldvai büntetőhadjáratra. István bevágta a szorost, kidöntette az erdőt, így akarván feltartóztatni Mátyás seregét. Ő azonban nem sokat tétovázott, hanem egyszerűen felgyújtatta a torlaszokat, s így nyitott utat Moldva felé. „*Vad és gyönyörű látvány volt a hatalmas tűz – írja később a regényírói fantázia –, az erdő idei harasztja úgy fogta a lángot, mint az olaj. Az első lovak térdig gázoltak a nyirkos pernyében, jobbról és balról már távol recsegett és lángolt az erdőtüz.*”²⁴

November 19-én Mátyás bevette Tatrost és Bákót. November 29-én fölégette Románvásárt – itt István béketárgyalást ajánlott, de kiderült, hogy csak az időt akarta húzni –, majd a magyar király Moldva akkori fővárosa, Szucsáva felé fordult. Útközben, „hogy egyetlen zugot se hagyjon érintetlen” – írja Ureche²⁵ –, feldűlja Németvárat (Neamt) és megszáll Moldvabányán. Moldva egykori székhelyén. Ez a kitérő mutatja a hadjárat büntető jellegét, Mátyás módszeresen pusztítja Moldva harcászati, gazdasági szempontból fontos vidékeit. István eddig nem állt csatát, igyekezett ellenfelét fárasztani, aki csak a románvásári színlelt tárgyalásokkal vesztett néhány napot, és veszedelmesen közeledett Szucsávához.

Mátyás december 14-én Moldvabányán szállt meg, a Moldvai Fejedelemség első fővárosában. A román hagyomány szerint a várost szász bányászok alapították, de ennek ellentmond a sok magyar helynév: *Békás, Delelő, Farkas Gerinces, Gyula Halom, Hanga, Homoród, Malom, Meggyeske, Patak, Ráró, Sár, Somos*²⁶. Főként aranyat bányásztak, pontosabban mostak itt az aranyban bővelkedő folyóból – szászok és magyarok.²⁷ Moldvabányán István ismét tárgyalást ajánlott, de december 14-éjjelén rátört azt alvó seregre.

Filmre kívánkozna Mátyás moldvai hadjáratát, az ojtózi szoros bedöntött fáinak felgyújtása, különösen pedig ez a jelenet, a fákllyaként égő fenyőfaházak fényénél vivott ütközet, vagy inkább öldöklés. Ennek hiányában azonban ismét csak a regényíró képzelethez nyúlhatunk. Mátyás „*éjjeltájban hirtelen erős világosságra riadt fel, az ablakokon tűzvész fénye tündökölt befelé... Egy pillanat alatt magára kapkodta a holmiját, s már mások is hanyat-homlok futkostak a házban... Kint már harsokott a riadó. Perceken belül a havas utcán volt a király, mellette Pongrácz János és Bánfi Miklós. A házak havas tetefe tündökölve ragyogta a tűz visszaverődő pírását. Látni lehetett, hogy a város több ponton is rájok gyújtották. Magyar lovasok nyargaltak el mellettök. Toronyiránt kezdtek nyargalni, mert a várost nem ismerték. De a görög hitű templom torma a tűz világításában idelátszott. Mind a hárman kardot rántottak, mögöttük fegyvernőkeik. Egy utakeresztésznel már gyalogos sokaságba rohantak, azok fejszés,*

²³ Ugyanott 24.

²⁴ Harsányi Zsolt: Mathias Rex. Kolozsvár. 2003. 384. old.

²⁵ Const. C. Giurescu: Ureche vornicul și Simion Dascălul, letopisetul Țării Moldovei. Craiova 1934. 31. old.

²⁶ Domokos Pál Péter: Moldvai magyarság. Kolozsvár 1941. 29. old.

²⁷ Kiss i. m., 224. old., Elekes i. m. 28. old.

Nagy István moldvai vajda

Lotz Károly: Az ifjú Mátyás király

darócos, báránysüveges moldvai harcosok voltak. A nyargaló csapat meglepte őket, de egyikök hirtelen süjtani akart a fejszével. A király gyorsan féloldalt hajolt a nyeregben, és odavágott. A moldvai elejtette a fejszét, felordított, és elnyúlt a földön, ordítását elfojtotta a szájába ömlő vér. Ők akkor már messze jártak. S már be is fordultak a főtérre, ahol rohanvást gyülekezett a magyar sereg minden oldalról. Egyes utcaszegleteken már dühös verekedés folyt, a moldvaiak már támadtak.

Itt elég sötét volt még, mert a tüzek a városvégeken lángoltak, s csak a feltörő tornyot világították meg. Zűrzavaros kiabálás hallatszott mindenféle nyelven. A fekete sereg zsoldosai csehül kiáltották és keresték egymást, magyarul kiáltoztak a tisztiek és oláhul az ellenség. (...) Egyszerre hirtelen kitisztult az ég, és teljes fényével eléltunt a telihold. Az új világítás hevesebbre lendítette a verekedést. A király a tömör csoport egyik szélén dolgozott, mint a motolla. Lová egy helyben állott, annak nyergéből csapta el egymás után a feléje döfött gerelyek nyeleit, s utána rögtön a támadók fejére süjtött. Kisvártatva a ló összerogyott alatta, dárdát kapott a hasába. Bánfi Miklós már gyalogszerrel verekedett. Rettenetes üvöltözés és ordítózás hallatszott mindenfelől. Különösen itt a király körül volt nagy kiáltozás. Felismerték. Egyszerre ennek az oldalnak minden ereje idetódult. A király feszülten figyelt és dolgozott. Háta fedve volt, ott magyarok állottak. De észrevette, hogy a szekercés és dárdás moldvaiak a háta mögé igyekeznek furakodni.

– Jobbra, Bertót, jobbra! – kiáltott Drágfira, az udvarnagyra, aki másik oldalán verekedett. De az udvarnagy ugyanakkor elhanyatlott. Csak feljajdult, és még egyet hörgött a földön. A király rálépett az

elesett ember testére, hogy hátrálni tudjon. De már mögéje férköztek. Erős ütést érzett hátában. Hanyatt esett. Esése eltörte a dárdat, melyet hátába döftek. Érezte, hogy a dárdahegy beletörök a hátába. Egyszerre három moldvai ugrott feléje, hogy megöljék. Az egyik azonban nyilvesszót kapott és elesett, a másik kettőt Bánfi Miklós, mint a villám, egy-egy remek vágással leterítette. Mind a kettő rázuhant a királyra. Ő rettenetes erőfeszítéssel letaszította magáról a két fájdalmasan ordító sebesület. Megtörölte arcát, amelyet egyiknek vére elöntött. Mialatt körülötte csörömpölve, zuhanva, nyögve, csattogva folyt a harc, ő próbált feltápáskodni. Sebe cudarul fájt. Hátranyúlt, hogy megtapintsa a hátába tört dárdahegyet, de nem találta. Csak érezte, hogy lucskos a vértől. Sikerült térdre emelkednie. Megkereste kardját. Talpra állott, az egyik sebesület, aki már felegyenesedett, azonnal levágta. De ekkor koponyáján érte rettentő ütés. Csak azt érezte még, hogy zuhan. Elvesztette eszméletét.

Ismeretlen háznál tért magához. Késő délelőtt volt. Mellén vastag kötést érzett, mozdulata erős fájdalom okozott a hátában. Pongrácz János ült az ágy mellett, az ágy lábánál fegyveres szolgálja állott.

– Anyjok teremtesít – szölt ő dühösen –, meggyőztek?

Elmondtak neki mindent. A csata négy óra hosszat tartott. De nemcsak a piacon, hanem mint utóbb kiderült, a város majd minden utcáján. (...) Hogy ki győzött, nehéz lett volna megmondani. A moldvaiak hajnalban visszavonultak az erdőbe. A halottakat most számlálják. A moldvaiak közt igen sok lengyelt is találtak, bizonyosságát annak, hogy Kázmér keze benne volt az egészben. Elesett Drágfi Bertót udvarnagy; András Boldizsár, a székelly ezredeskaptány, aligha éri meg a holnapot. A magyarok sok zászlója került ellenséges kézre, de legalább annyi moldvai zászló van magyar kézen. Szörnyű csata volt, egyhámar egyik fél sem ereszkedhetik újabb ütközetbe.²⁸

A vajda emberei tehát három oldalról támadtak, a várost felgyújtották, s az őrséget áttörve a piacig nyomultak. Itt tört ki az elkeseredett kézitusa, amire Mátyás későbbi adománylevelei is utalnak, s melyben ő maga is súlyos sebet kapott. Mátyás azonban erőt vett magán és sebesülését eltitkolva a moldvaiakat visszazsorította. Nehéz sebével kedve sem volt folytatni a harcot.²⁹ Sportnyelven szólva *döntetlennek* mondhatjuk tehát a moldvabányai összecsapást, amit magyar és román a történészek természetesen eltérően értékelték. Nicolae Iorga nem mulasztja el, hogy az eseménnyel kapcsolatban ne utaljon Mátyás vlah származására, és ezzel együtt fogalmazza meg István győzelmének vélelmét: „*Biruitoar in războaie, invins numai la Baia de propriul său neam, când încerca să învingă Moldova nebiruitoar*”. [Csaták győztese, Moldvabányán saját népe által legyőzött, amikor a győzhetetlen Moldvát próbálta legyőzni.]³⁰ De a jőzán történelemtudós is joggal állapította meg, hogy ez volt „Mátyás ragyogó katonai pályafutásának legválságosabb, kevés híján szerencsétlenül végződő ütközeté”.³¹

A moldvabányai csetepatének mindkét részről nagy veszteségei voltak, s a győzelmet mindkét fél magának tulajdonította. Volt már ilyen a világtörténelemben, ezért számunkra nem az a fontos, hogy mi történt azon a szörnyű éjszakán, hanem hogy mi következett az öldöklés után, majd pedig hogyan alakult a továbbiakban Mátyás és István, azaz Magyarország és Moldva viszonya. Érdemes azonban kissé elidőznünk annál a forrásnál, ami az 1930-as években került elő Lengyelországban és valamelyest árnyalja a moldvabányai eseményeket.³² Eszerint a moldvai sereg Isaia nevű nagyvornikja nem az Istvántól kapott parancs szerint járt el, ezért a moldvaiak terve nem sikerült, a magyarok sokat levágtak belőlük, sőt a harc folyamán egy időre István is a magyarok kezébe került, de aztán kiszabadult. A vajda elfogását más forrás nem erősíti meg, Isaia mindenestre később lefejezik, bár nem lehet tudni, hogy pontosan miért: árulás, önféjűség, vagy egyéb okból?

Mit művelt a két uralkodó a moldvabányai „döntetlen” után? Mátyás Brassóba ment, hogy „a hű várost jelenlétével megjutalmazza”, s adománylevelek sorát diktálta a harcokban kitűnt hívei javára. Aztán sietett Budára, mert már javában állt a cseh–osztrák háború, s a német–római császárság kérdéseivel kellett foglalkoznia. István sem tétlenkedett, levelet írt Kázmér lengyel királynak, s abban magát nyilvánította moldvabányai győztesnek: (1) Mátyás három sebéről ír, s azt sem tudja élvezte maradt-e; (2) az estétől hajnalig tartó harcban kiemeli saját győzelmét; (3) békét ajánl és kéri Kázmér segítségét arra az esetre, ha Mátyás visszatérne Moldvába. Persze Mátyás is hirdette (legalábbis fél) győzelmét, a Moldvabányán zsákmányolt hadizászlókat a budai Nagyboldogasszony templom oltára elé helyeztette

²⁸ Harsányi i. m. 385-386.

²⁹ Elekes i. m. 28. old.

³⁰ Ezt a kacifántos mondatot szegeztette rézbevésvé Kolozsvár korábbi polgármestere, hogy megcsúfolja Fadrusz János csodálatos Mátyás-szobrát.

³¹ Elekes i. m. 28.

³² Gorka O. Kronika czasów Stefana wiekiego Moldawskiego. Krakow 1931. (románul közli a Revista Istorică Română IV. és 1934. V-VI. 1936.)

– bizonyára István is elküldte a magáét valahová –, s Janus Pannonius dicsőítő költeményben magasztalta a királyt:

*Hősi király, Mátyás, számodra a moldvaiaktól vette a Szűzanya el hadban e harcjeleket.
Melyek alatt eddig barbár hordák tusakodtak, most köz látványul fűgnek
a szent falakon.*

*Ó, a vezéri erény, amely egymaga verte tulajdon odvuknak mélyén tönkre
a thrák hadakat!*

Istennő, te pedig hallgasd meg újra imáját:

győzzön az ozmánon, s hozzon újabb jeleket. (Vajda Endre fordítása)

Még e dicsőítő költeményből is kitűnik az a finom intés, hogy Mátyásnak mielőbb a török felett kel-lene győzelmet aratni, nem pedig a hűbéres vajdákon. A király maga is érezte, hogy ez nem volt igazi győzelem, büntetőhadjáratra készült minél gyorsabban vissza, Moldvába, a törökök árnyékában élő és kétféle szolgáló hűbéresnek elvegye a kedvét a Magyarország ügyeibe való beleavatkozástól.

Tehát mindkét uralkodó sikerként könyvelte el magának Moldvabányát. És tulajdonképpen igazuk is volt, ha távlatokban és következményeikben szemléljük az eseményt. Sőt még azt is megkockáztat-hatjuk, hogy *István szempontjából döntőbb siker*, bár Mátyás a büntetőhadjárát során csaknem egy hó- napon át tüzzel-vassal pusztította országát, de végülis sikerült uralmát megtartani és leváltását elkerül- ni. Ezzel szemben Mátyás csak annyiban volt sikeres, hogy elvette a vajda kedvét Mátyás elégedetlen- kedő alattvalóinak lázításától, s a lengyeleknek bizonyította Moldva iránti igényét, hogy aztán már nyu- gat felé figyelhessen.

Mátyásnak Moldva többé nem jelentette veszélyt, nyugati hadakozásai során *innen* nem kellett hát- batámadástól tartania. Hamarosan ki is békült Istvánnal, aki 1468. július 28-án Szucsávéban *hűségnyí- latkozatot* tett Mátyás mellett, de *hűségesküi nem*. Másfelől a lengyel rendek tiltakoztak Mátyás bünte- tőhadjárata ellen, de Mátyás közölte, hogy Moldva mindenkor Magyarországhoz tartozott, apja is vaj- dákat nevezett ki oda, noha nem is király volt, csak kormányzó. De még hat esztendőt kellett várnia, amíg 1474. július 12-én, Jászvásáron István nyilatkozatot adott ki, amely szerint elődei a magyar kirá- lyoknak és a Szentkoronának örök hűséggel tartoztak, s bár közte és a király között voltak ellentétek, most ismét kegyelmébe fogadta, ennél fogva elődei mintájára ő is hűséget fogad. Mátyás tehát joggal te- kintette Istvánt (és Moldvát) alattvalójának és segítette törökellenes harcában. Erre a szövetségre a vaj- dának nagy szüksége is volt, mert 1476-ben a török Moldva ellen készült. István nagy diplomáciai akci- óba kezdett, biztatást kapott is sokfelől, tényleges segítséget azonban csak Mátyástól. A szultán százeze- res sereggel 1476. július végén ért Moldvába, kelet felől a tatárok is betörték, de ezeket kiverték. A tör- ökökkel szemben István ismét a fásaszás taktikáját alkalmazza, de a szultán határozottan és egyenesen Szucsáva felé tartott, a bojárokat bujtogatta, és Laiotá személyében trónkövetelőt is hozott magával a Havasalföldről.

István súlyos helyzetben volt. Mátyás 1476. júliusában Báthori Istvánnal Erdélyen át sereget küldött hozzá, de a vajda Mátyás segítségét be nem várva harcba bocsátkozott, s a törökök meg is verik. A szul- tán ezután megfélemlítési céllal Basarab Laiotá-t dűlni küldte Erdélybe, de Báthori elé siet Bereckbe, és visszaszorítja a trónkövetelőt, s visszaüzi a Havasalföldre. A szultán aki időközben eredménytelenül ostromolta Németkő és Szucsáva várát, hírül véve Báthory seregének közeledtét „fegyvertől, éhségtől, járványtól tizedelt seregével” elhagyja Moldvát. István egyesül Báthory seregével, és együtt üzik el a törökbarát Laiotá-t a Havasalföldről.

Mátyás leveleiben büszkén számolt be az Istvánnal közösen aratott 1476-os moldvai hadisikerről, de a szultán hamarosan visszaküldi Laiotá-t, s újra kezdik a háborút. Mátyást ismét nyugati gondjai kötik le, a moldvai és a havasalföldi vajda egymással hadakozik, mert István fő célja, hogy a törököt Moldvá- ról Havasalföldre irányítsa. Eközben a török elfoglalja a még Hunyadi János által kiépített Chiliát és Dnyeszterfehérvárt, amit Mátyás már nem tudott visszafoglalni.

De Mátyásnak továbbra is szüksége volt, hogy Moldva felől biztosítva legyen. Nem véletlen tehát, hogy 1489. júniusban István vajda fiának Sándornak a lakodalmán Mátyás „rendezte a vendégséget”, hiszen a nagybeteg király ekkor már fia, Corvin János utódlásához gyűjti a híveket. Nemsokára bekö- vetkezett halála után a Moldvai vajda is másfelé kezdett tekintgetni. Elena lánya 1490. évi házasságával István elkezdte az oroszokkal való barátkozást, aminek volt lengyelelles íze is. Hiszen a törökökön kívül elsősorban a lengyelek fenyegették Moldva viszonylagos önállóságát, amivel szemben Mátyás halála után Magyarországra már nem támaszkodhatott a moldvai fejedelem.

Nagy reneszánsz uralkodónk halálával ugyanis a középkori Magyar Birodalom elindult az összeom- lás felé vezető úton, ami a rátámaszkodó kis, hűbéres országok bukását is jelentette.

Halász Péter